

Cezary Obracht-Prondzyński

Noty wydawnicze

Acta Cassubiana 4, 349-372

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NOTY WYDAWNICZE

Historia Pomorza, t. IV (1850-1918), cz. I: Ustrój, gospodarka, społeczeństwo, red. S. Salmonowicz, Toruń 2000, wyd. Towarzystwo Naukowe w Toruniu, ss. 501

Kolejny tom monumentalnej syntezy dziejów Pomorza. Całość składa się z czternastu rozdziałów traktujących m.in. o: administracji i prawie w prowincjach pomorskich, stosunkach ludnościowych, wsi pomorskiej i gospodarce rolnej, spółdzielczości i finansach, rozwoju gospodarczym miast i kształtowaniu się społeczeństwa miejskiego na Pomorzu itd. Całość opatrzone wieloma tabelami i mapami (niestety, dokumentacja fotograficzna jest nad wyraz skromna) oraz indeksami.

Historia Pomorza, t. III (1815-1850), cz. III: Kultura artystyczna i umysłowa, red. G. Labuda, Poznań 2001, wyd. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, ss. 268

Tom poświęcony problematyce stosunkowo mało znanej i rozpoznanej przez historyków. Książka składa się z sześciu rozdziałów: *Sztuki plastyczne i architektura, Kultura umysłowa, Nauka i szkolnictwo wyższe, Szkolnictwo powszechne i średnie oraz oświata, życie muzyczne oraz Charakterystyka ogólna kultury Pomorza w pierwszej połowie XIX stulecia*. Na końcu zamieszczono indeksy odnoszące się do wszystkich trzech części trzeciego tomu: indeks osobowy, nazw geograficznych oraz indeks autorów. Szkoda, że w tomie poświęconym kulturze tak niewiele w sumie znalazło się ilustracji.

Witold Stankowski, Niemcy na Pomorzu Gdańskim i Kujawach w latach 1944/45-1950. Ucieczka, życie codzienne, wysiedlenie, Bydgoszcz 2000, wyd. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, ss. 285

Pierwsza monografia poświęcona dziejom ludności niemieckiej nad dolną Wiśłą w okresie tuż przed i tuż po zakończeniu wojny. Książka składa się z czterech rozdziałów: *Ludność niemiecka na Pomorzu Gdańskim i Kujawach w okresie międzywojennym i w latach drugiej wojny światowej; Ewakuacja i ucieczka Niemców z Pomorza Gdańskiego i Kujaw i ich następstwa (1944-1945); Życie codzienne ludności niemieckiej na Pomorzu Gdańskim i Kujawach do*

czasu rozpoczęcia planowych wysiedleń (1945-1946); *Przebieg i rozmiary wysiedleń Niemców z Pomorza Gdańskiego i Kujaw (1946-1950)*. W rozdziałach tych zamieszczono ponad 20 tabel z zestawieniami liczbowymi. Jednak największy walor dokumentacyjny mają aneksy – jest ich łącznie 49 i zawierają różnego rodzaju dokumenty, mapy, szkice, zestawienia statystyczne itp. Całość kończy obszerna bibliografia, indeks miejscowości i streszczenie w języku niemieckim.

Wiesław Boryś, Hanna Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 4: P–S, Warszawa 2002, wyd. Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, ss. 389

Przedostatni tom, określanego już obecnie jako monumentalne, dzieła dwójki autorów krakowsko-warszawskich. Hasła zaczynają się od słowa *paca* (suszona na powietrzu glina z domieszką szezki), a kończą na *svitk* (świt, brzask, ale też człowiek obdarzony rozsądkiem, chłopski-filozof). Obcując z kolejnymi tomami, można powiedzieć, że czytelnik ma szansę na zanurzenie się w samo jądro kaszubszczyzny, a poprzez poszukiwanie etymologicznych objaśnień może odbywać podróż po całej słowiańszczyźnie. Ten tom, jak każdy poprzedni, poprzedza wykaz skrótów, odnotowujący wykorzystane przez autorów źródła.

„Stargardia. Rocznik Muzeum w Stargardzie”, t. 1, Stargard 2001, ss. 366

Muzeum w Stargardzie Szczecińskim wzorem innych pomorskich placówek muzealnych postanowiło wydawać własny rocznik poświęcony dziejom najbliższego regionu. Pierwszy tom został podzielony na osiem części. Pierwsza składa się z czternastu artykułów (w tym niemieckojęzyczny art. H. Siutsa o Heimatmuseum działającym w Stargardzie do 1945 r.; co zresztą godne podkreślenia – każdy z tekstów w tej części rocznika został opatrzony streszczeniem w języku niemieckim). Drugą część stanowią dwa komunikaty, trzecia traktuje o *Zabytkach Ziemi Stargardzkiej*, czwarta zawiera materiały do *Stargardzkiego Słownika Biograficznego* (na razie zamieszczono tu jeden biogram). W piątej części znajdziemy obszerną bibliografię historii regionu stargardzkiego, a w szóstej – recenzje. Ciekawa jest część siódma, która, chyba w zamierzeniu redaktorów, ma zawierać różnego rodzaju refleksje i wypowiedzi „nienaukowe”. Warto tu zwrócić więc uwagę choćby na tekst M. Jankowskiego i J. Zenknera pt. *Przybliżanie Pomorza*. Ostatni dział zawiera różnorodne informacje o działalności Muzeum (współpraca ze szkołami, działalność wystawiennicza, sprawozdania z pracy działów, informacje o nabytkach).

***Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. Edward Breza, Opole 2001, wyd. Uniwersytet Opolski (seria: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*), ss. 341**

Zgodnie z życzeniem redaktora wyrażonym w przedmowie tom ten jest „*kompendium wiedzy lingwistycznej (i częściowo historycznej i socjologicznej) o Kaszubach dla slawistów, polonistów i to nie tylko tych akademickich, ale też reprezentujących inne dyscypliny humanistyczne oraz zainteresowanych problematyką kaszubską*”. Składa się on z dziewiętnastu tekstów poświęconych m.in. dziejom Kaszubów („*ze szczególnym uwzględnieniem przemian językowych*”), granicom Kaszub i kaszubszczyzny historycznie i współcześnie, Słowińcom, dyskusji wokół statusu kaszubszczyzny, zabytkom piśmiennictwa kaszubskiego, polityce językowej na Kaszubach, rozwojowi kaszubszczyzny, charakterystyce samego języka (fonetyka, morfologia itd.), kształtowaniu się literackiej kaszubszczyzny, pisowni itp. Na końcu umieszczono streszczenia w językach kaszubskim i niemieckim oraz noty o autorach tomu.

Mirosław Golon, *Polityka radzieckich władz wojskowych i policyjnych na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1945-1947*, Toruń 2001, wyd. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ss. 380

To pierwsze w literaturze polskiej kompleksowe opracowanie poświęcone problematyce przez wiele dziesięcioleci żyjącej jedynie we wspomnieniach Pomorzan, ale niemal zupełnie nieobecnej na kartach historiografii. Zaslugą autora jest niewątpliwie fakt, że w swojej pracy wykorzystał nie tylko obszerną literaturę przedmiotu, ale także archiwalia, w tym wiele niedostępnych i niewykorzystywanych dotychczas dokumentów radzieckich (zob. bibliografia). Praca składa się z siedmiu rozdziałów: *Regulacja zasad działania władz radzieckich na ziemiach polskich w latach 1944-1947; Organizacja deportacji mieszkańców Pomorza Nadwiślańskiego do obozów pracy w ZSRR na tle działalności Głównego Zarządu NKWD ZSRR ds. Jeńców Wojennych i Internowanych w Europie Środkowowschodniej w latach 1944-1945; Charakterystyka deportowanych mieszkańców Pomorza Nadwiślańskiego i przyczyny aresztowań; Represje władz radzieckich wobec uczestników konspiracji niepodległościowej na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1945-1947; Mieszkańcy Pomorza Nadwiślańskiego w obozach pracy Głównego Zarządu ds. Jeńców Wojennych i Internowanych NKD ZSRR w latach 1945-1947; Polityka władz radzieckich wobec przemysłu i gospodarki komunalnej na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1945-1947; Działalność władz radzieckich wobec rolnictwa Pomorza Nadwiślańskiego w latach 1945-1947*. Całość książki uzupełniają streszczenia w językach – rosyjskim i niemieckim, indeks geograficzny oraz interesujący indeks osobowy, w którym autor starał się krótko opisać, kim była dana osoba w okresie, o którym traktuje książka.

Tadeusz Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002 (wyd. 2), wyd. POLNORD – Wydawnictwo Oskar, ss. 532

Sam fakt wydania drugiej edycji tej książki świadczy o jej popularności oraz o istniejącym zapotrzebowaniu na tego typu opracowania. Autor zastrzega się, że dobór haseł jest wynikiem jego osobistych preferencji, nie unika też wyrażania własnych poglądów na „sprawę kaszubską”. Podkreśla przy tym, że, dodając w obecnej edycji nowe hasła (jest ich obecnie 376), starał się wyeliminować błędy wskazane przez recenzentów poprzedniego wydania. Całość uzupełnia wybór literatury oraz pożyteczne informacje turystyczne (adresy najważniejszych instytucji administracyjnych, kulturalnych i turystycznych).

***Tradycje architektury regionalnej*, red. Tadeusz Sadkowski, Jan Święch, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, nr 5, Toruń 2002, ss. 298**

Sygnalizowany tom „Biuletynu” zawiera przede wszystkim materiały z dwóch konferencji naukowych, związanych z jubileuszami skansenu we Wdzydzach. W pierwszej części opublikowano dwadzieścia artykułów, będących pokłosiem konferencji „Tradycje architektury regionalnej” (1996 r.). Z tekstów poświęconych problematyce kaszubskiej i pomorskiej warto zwrócić uwagę na art. T. Sadkowskiego, *Zinstytucjonalizowana opieka nad budownictwem drewnianym na Pomorzu Gdańskim (do końca 1939 roku)* oraz H. Ostrowskiej-Wójcik i H. Soji, *Realizacja koncepcji odtworzenia dawnej wsi słowińskiej na przykładzie Kluk*. W części drugiej zawarto piętnaście artykułów, będących pokłosiem konferencji „Rola muzeów na wolnym powietrzu w ochronie dziedzictwa narodowego” (Wdzydze 2001). Znalazły się tu trzy artykuły poświęcone skansenowi we Wdzydzach, ale także tekst A. Wawrzyk o roli kulturotwórczej dworu w Będominie oraz remizie OSP w Muzeum Etnograficznym w Toruniu. Część trzecia to komunikaty, sprawozdania i prezentacje (tu znalazło się także wspomnienie pośmiertne poświęcone wybitnemu kaszubskiemu etnografowi Wojciechowi Błaszowskiemu).

Cezary Obracht-Prondzyński, *Kaszubi – między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002, wyd. Instytut Kaszubski i Uniwersytet Gdański, ss. 828

Monografia oparta na bogatych źródłach archiwalnych, prasie, wywiadach z osobami zaangażowanymi w tworzenie kaszubskiej rzeczywistości, ogromnej literaturze naukowej, licznych wspomnieniach itd., opisująca przemiany społeczności kaszubskiej w drugiej połowie XX w. przy uwzględnieniu szerokiego tła historycznego. Składa się z siedmiu rozdziałów: *Kim są Kaszubi – odpowiedź nauki; Kaszubi wobec problemów narodowościowych; Zmiany społeczno-ekonomiczne w obrębie społeczności kaszubskiej; Wartości i symbole grupowe Kaszubów; Rozwój procesów instytucjonalizacji w kulturze kaszubskiej. Wybrane przykłady; Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie jako podmiot kaszub-*

skiego ruchu regionalnego; Kaszubi w świecie polityki. Polityka w świecie kaszubskim. Książka zawiera ponad 160, często unikatowych ilustracji i zdjęć, obszerną bibliografię, indeks osobowy, streszczenia w językach kaszubskim, angielskim i niemieckim. Znalazło się w niej także dziewięć aneksów (m.in. wykaz dawniejszych i obecnych zespołów folklorystycznych, wykaz tablic i pomników odsłoniętych po 1945 r., lista laureatów nagród przyznawanych przez ZK-P, spis osób piszących po kaszubsku w okresie powojennym itp.).

„Acta Cassubiana”, t. 3, Gdańsk 2001, wyd. Instytut Kaszubski, ss. 319

Trzeci tom rocznika naukowego Instytutu Kaszubskiego. Wśród opublikowanych artykułów m.in.: Marek Orski, *Zbrodnie hitlerowskie w obozie koncentracyjnym Stutthof. Liczba ofiar w świetle źródeł i badań. Próba bilansu*, Elżbieta Grot, *Zbrodnie hitlerowskie w Piaśnicy. Stan badań i postulaty*, Benno Pubanz, *Der schwierige Umgang junger Polen mit den Erinnerungen ihrer Eltern an Krieg, Vernichtung, Flucht und Vertreibung*, Adela Kuik-Kalinowska, Daniel Kalinowski, *Idea „małych ojczyzn” w ujęciu Zbigniewa Zielonki*, Janusz Jasiński, *Przyczynki do Wiosny Ludów w Bytowie*, Katarzyna Minczykowska, *Franciszka Majkowska 1882-1967. Działaczka kaszubska i twórczyni wejherowskiej szkoły haftu kaszubskiego*, Jerzy Treder, *Czynniki aktywizujące rozwój kaszubszczyzny literackiej dziś*, Antoni Kakareko, *Z prac nad spuścizną Andrzeja Bukowskiego*, Andrzej Romanow, *Potrzeby Pomorza Kaszubskiego. Memorial gen. dyw. Leona Berbeckiego, dowódcy Okręgu Korpusu nr VIII w Toruniu z dnia 13 czerwca 1927 r.* i in. Oprócz tego, jak zwykle, znajdują się tu także recenzje oraz informacje o pracy Instytutu.

Badania kaszuboznawcze w XX wieku, red. J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2001, wyd. Instytut Kaszubski, ss. 327

Zawiera 24 referaty wygłoszone w czasie konferencji zorganizowanej wspólnie przez Instytut Kaszubski, Uniwersytet Gdański i ZG ZK-P, która odbyła się w Gdańsku w październiku 2000 r., m.in.: Jerzy Szukalski, *Kaszuby w pracach geografów*, Marek Latoszek, *Liczebność Kaszubów – kwestia metodologii (Czego nie wiemy o Kaszubach?)*, Bogdan Chrzanowski, *Badania nad okupacją na Kaszubach*, Zygmunt Szultka, *Kaszubi zachodniopomorscy w historiografii*, Jadwiga Zieniukowa, *Prace badawcze nad nowymi formami komunikacji w języku kaszubskim*, Wiesław Boryś, *Kaszubska leksykografia i badania słownictwa kaszubskiego w XX wieku*, Hanna Popowska-Taborska, *Językoznawcy o zabytkach kaszubszczyzny* i in. Najpełniejsza prezentacja stanu wiedzy kaszubologicznej oraz zaawansowania badań w różnych dyscyplinach naukowych w odniesieniu do Kaszubów i ich ziemi.

Dzieje chrześcijaństwa na Pomorzu, red. J. Borzyszkowski, Słupsk-Gdańsk 2001, wyd. Muzeum Pomorza Środkowego i Instytut Kaszubski, ss. 315

Książka składa się z 13 tekstów, będących pierwotnie referatami wygłoszonymi podczas sesji w Słupsku w listopadzie 2000 r. Tematyka tychże artykułów jest bardzo różnorodna. Czasów najdawniejszych dotyczy artykuł gdańskiego slawisty L. Moszyńskiego: *Przedchrześcijańskie Pomorze; początków ery chrześcijańskiej w naszym regionie* dotyczą dwa teksty – B. Popielas-Szultka zajęła się tematem *Wkład opactw cysterskich (męskich) w utrwalanie chrześcijaństwa na Pomorzu na wschód od Odry*, a K. Walczak przedstawił pracę *Okoliczności wprowadzenia chrześcijaństwa na Rugii*. W książce znalazło się także kilka tekstów poświęconych sztuce sakralnej Pomorza (np. art. J. Kochanowskiej *Plastyka sakralna Pomorza Środkowego w okresie średniowiecza*, albo K. Kality-Skwirzyńskiej *Średniowieczne korzenie architektury sakralnej na Pomorzu Zachodnim*). Czasów nowożytnych dotyczy np. art. W. Sławińskiego: *Miejsce Kościoła katolickiego w społeczeństwie Pomorza w XVI-XVIII wieku*. Dziejów najnowszych dotyczą art. L. Bończy-Bystrzyckiego o odrodzeniu Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w XIX i XX wieku, J. Borzyszkowskiego o relacjach między Kościołem katolickim a Kaszubami i stosunkiem hierarchii kościelnej do „sprawy kaszubskiej” i K. Kozłowskiego o źródłach archiwalnych do dziejów Kościoła na Pomorzu. Książkę uzupełniają kilkanaście ilustracji (przykłady architektury i sztuki sakralnej) oraz wstęp redaktora naukowego – J. Borzyszkowskiego.

Stanisław Łach, *Polskie Stronnictwo Ludowe w konfrontacji z władzą komunistyczną na Pomorzu Zachodnim w latach 1945-1947*, Słupsk 2001, wyd. Pomorska Akademia Pedagogiczna, ss. 243

Choć w historiografii dziejów najnowszych sporo już napisano o kształtowaniu się władzy po 1945 r., w tym także o roli PSL w tym procesie, to jednak brakowało współczesnej monografii poświęconej temu problemowi w wymiarze regionalnym w odniesieniu do Pomorza Zachodniego. Tę poważną lukę wypełnia teraz książka znanego słupskiego historyka S. Łacha. Składa się ona z sześciu rozdziałów: *Początki działalności organizacyjnej Polskiego Stronnictwa Ludowego w Polsce i na Pomorzu Zachodnim; Rozwój organizacyjny Polskiego Stronnictwa Ludowego; Komuniści wobec Polskiego Stronnictwa Ludowego; Referendum ludowe; W wyborach do Sejmu Ustawodawczego; Kres niezależności PSL na Pomorzu Zachodnim*. Książkę uzupełniają obszerna bibliografia oraz indeks nazwisk.

Piotr Madajczyk, *Niemcy polscy 1944-1989*, Warszawa 2001, wyd. Oficyna Naukowa, ss. 371

Książka warszawskiego historyka wypełnia poważną lukę w naszej historiografii dziejów najnowszych w odniesieniu do ludności niemieckiej, która pozostała na ziemiach polskich po 1945 r. Składa się ona z siedmiu rozdziałów ułożonych chronologicznie – od lat 1944-1947 po okres po przełomie demokratycznym. Autor bardzo często wplata w swoją narrację obszernie dokumenty źródłowe, które mają wspierać i uzupełniać jego wywody. Całość została opatrzona bibliografią, indeksem osób i miejscowości oraz streszczeniem w języku niemieckim. Jest tu sporo akcentów kaszubskich, choć na tym przykładzie bardzo wyraźnie widać, jak wątpliwe bywa niemal jednoznaczne kwalifikowanie ludności rodzimej jako Niemców, a to zdarza się często w tej książce.

Ryszard Mielczarek, *Budowa portu handlowego w Gdyni, Gdańsk 2001*, wyd. Instytut Kaszubski, ss. 302

Pierwsza w literaturze historycznej pełna monografia wyjątkowego przedsięwzięcia inwestycyjnego okresu 20-lecia międzywojennego. Autor, podkreślając, że najnowsza historia Gdyni była związana nierozzerwalnie z budową portu, przedstawia kontekst polityczny, uwarunkowania ekonomiczne, sposoby finansowania oraz etapy realizacji tej inwestycji. Praca została oparta na bogatych, często nieznanach bądź niewykorzystywanych dotychczas źródłach archiwalnych. Uzupełniają ją liczne zdjęcia i ilustracje, w tym unikatowe szkice i plany budowy portu.

Józef Borzyszkowski, *Kaszubsko-pomorscy duszpasterze – współtwórcy dziejów regionu*, Gdańsk 2002, wyd. Instytut Kaszubski i Wydawnictwo „Bernardinum”, ss. 319

Drugi tom studiów poświęcony dziejom Kościoła katolickiego na Pomorzu. Część pierwsza *Kapłańska obecność w życiu wspólnotowym* zawiera dwanaście tekstów prezentujących różne formy aktywności obywatelskiej, politycznej, naukowej, a także gospodarczej duchownych pomorskich. Część druga zawiera 24 szkice biograficzne, poświęcone takim kapłanom, jak np.: K. Bieszk, senator F. Bolt, J. G. Bork, A. Worzała, I. Cyra, J. Szydzik, B. Knitter, K. Kantak, bp. K. Dominik, F. Jank i innym.

Cezary Obracht-Prondzyńskiego, *Ku samorządnemu Pomorzu*, Gdańsk 2002, wyd. Instytut Kaszubski i Uniwersytet Gdański, ss. 193

Książka jest próbą zasygnalizowania najciekawszych problemów związanych z kształtowaniem się demokracji na Pomorzu. Składa się z pięciu rozdziałów poświęconych historii samorządu na Pomorzu, dyskusjom wokół reformy terytorialnej, współpracy regionalnej na obszarze Pomorza Nadwiślańskiego, charakterystyce województwa pomorskiego oraz roli ZK-P na regionalnej scenie politycznej.

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, red. J. Treder, Gdańsk 2002, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego oraz Oficyna Czec, ss. 253

Pozycję tę przygotował zespół siedmiu autorów pod kierunkiem J. Tredera. W książce tej znalazło się kilkaset haseł, obejmujących swym zasięgiem tematycznym nie tylko kwestie ściśle językoznawcze, ale także związane z literaturą i kulturą kaszubską. Można te hasła podzielić niejako na kilka grup. Są tu więc hasła biograficzne (zarówno grupowe – np. poświęcone grupom literackim czy też ideowym w ruchu kaszubskim, jak i indywidualne, np. dotyczące pisarzy, badaczy kaszubszczyzny, popularyzatorów języka, redaktorów i wydawców), hasła odnoszące się do historii języka (np. jego przeszłości na Pomorzu Środkowym i Zachodnim), jak i do historii badań kaszubszczyzny, do sporów o jej status językowy, jak i rozwoju kaszubszczyzny literackiej, instytucji badawczych, najważniejszych dzieł naukowych związanych z językiem, jak i dzieł literackich, wydawnictw, czasopism itd. Oczywiście znaczna część haseł dotyczy wprost samego języka: jego struktur gramatycznych, akcentu, błędów językowych, fonetyki itd. Wreszcie są tu hasła odnoszące się do nazewnictwa, onomastyki, nazwisk, sytuacji socjolingwistycznej, pisowni czy nawet charakterystycznych elementów kultury kaszubskiej (czytelnik przykładowo będzie się mógł dowiedzieć co to jest abecadło kaszubskie, burczybas, gra w „Baškę” itd.). Przy tej ilości haseł ważne i pomocne jest stosowanie odpowiednich odsyłaczy, dzięki czemu można stosunkowo szybko odnaleźć hasła zbliżone tematycznie. Przy każdym haśle jest dodatkowa informacja bibliograficzna, a czasami także ilustracja (choć szkoda, że jest ich tak niewiele).

Życie codzienne na Kaszubach w XVIII- XX wieku, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2002, wyd. Instytut Kaszubski i Instytut Herdera w Marburgu, ss. 215

Książka jest pokłosiem konferencji, zorganizowanej w 1999 r. i nawiązującej do życia i dorobku Aleksandra Treichla, który dzięki swoim wszechstronnym zainteresowaniom naukowym był określany nawet mianem „zachodniopruskiego Grimma”. Zawiera dwa artykuły napisane w języku niemieckim: K. Dröge z Oldenburga, *Die Volkskunde und die Kaschuben in Pommern. Zur Geschichte einer Beziehung* oraz S. Tempel z Berlina, *Die kulturellen Besonderheiten der Kaschuben* oraz osiem artykułów napisanych po polsku. Wśród nich warto zwrócić uwagę na teksty H. Nogossek, *Aleksander Treichel jako kronikarz swojego regionu. O jednej kolekcji fotograficznej w Instytucie Herdera w Marburgu*, J. Borzyszkowskiego: *Wilcze Błota – dzieje społeczności lokalnej na pograniczu kulturowym (od Aleksandra Treichla po współczesność)* oraz T. Sadkowskiego – *Życie religijne na Kaszubach na przełomie XIX i XX wieku*. Książkę uzupełniają liczne fotografie, z których część pochodzi z kolekcji A. Treichla, a część dokumentuje współczesne oblicze miejsc, które fotografowano za czasów właściciela Wilczych Błot. Są tu także zdjęcia z konferencji w 1999 r. oraz reprodukcje

różnych dokumentów (artykułów prasowych, aktu zgonu A. Treichla, zaproszeń na wystawę).

Krzysztof Kowalkowski, *Historia wsi i parafii Krag*, przedmowa R. Szwoch, Pelplin 2002, wyd. Wydawnictwo „Bernardinum”, ss. 179

To czwarta monografia wsi autorstwa Kowalkowskiego (wcześniej Miłobądz, Rytel i Pszczółki). Książka, która ukazała się z okazji 600-lecia pierwszej pisanej wzmianki o wsi Krag, składa się z siedmiu rozdziałów. Autor najpierw krótko prezentuje położenie wsi i jej dzień dzisiejszy, omawia historię wsi – od czasów najdawniejszych aż po lata 90, przedstawia osady przynależące do wsi Krag oraz krótko opisuje zabytkowy park we wsi, prezentuje organizacje działające w Kręgu (Towarzystwo Wojaków i Powstańców, Kółko Rolnicze, Koło Gospodyń Wiejskich, OSP itd.), opisuje dzieje miejscowej parafii (przed wojną istniała w Kręgu parafia ewangelicka posiadająca kościół z początku XX w. oraz kuracja katolicka, przemianowana po wojnie na samodzielną parafię i użytkująca dawny kościół ewangelicki). Następnie przedstawia sylwetki administratorów i proboszczów kuracji i parafii Krag oraz poświęca cały rozdział szkole (jest tu także zestawienie nauczycieli uczących w miejscowej szkole). Ostatni rozdział zawiera krótkie charakterystyki wsi należących dziś do parafii Krag: Bączek, Bukowiec Królewski i Semlinek. Książkę uzupełniają ponadto aneksy (wykaz mieszkańców zamordowanych i poległych w czasie II wojny światowej, biogramy wybitniejszych postaci wywodzących się lub związanych zawodowo z parafią Krag). Całość książki zamyka bibliografia. Niewątpliwym walorem tej monografii są bardzo liczne fotografie.

Stanisław Janke, *Derdowski*, Gdańsk 2002, wyd. Oficyna „Czec”, ss. 170

Książka ta, jak pisze sam autor, jest „*pierwszą próbą ujęcia wszystkich istotnych wątków z życia Derdowskiego, bez jakichkolwiek przemilczeń jego ujemnych stron. Publikacja odślania najważniejszy dorobek twórczy i publicystyczny poety, a także jego wpływy na autorów literatury kaszubskiej i kulturę Kaszubów. Jest to wszakże biografia o charakterze popularyzatorskim, z wykorzystaniem wielu notatek i zmianek nie potwierdzonych w źródłach, ale napisana z wyraźnym dystansem wobec elementów fikcji fabularnej, które można znaleźć w niektórych artykułach prasowych, a nawet opracowaniach naukowo-historycznych*”. Składa się z siedmiu rozdziałów, odpowiadających kolejnym etapom życia poety: *Między Wielem a Paryżem; Pierwszy okres toruński; Poeta wędrujący; Twórcze i życiowe meandry; W Ameryce; Od pełni do zmierzchu*. Rozdział ostatni poświęcony został recepcji twórczości poety oraz jego legendzie. Książkę uzupełnia wykaz wykorzystanej literatury oraz zestaw prac samego Derdowskiego. Jest tu też sporo ciekawych ilustracji – rycin, zdjęć i map.

Bogusław Breza, *Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, oddział w Redzie 1992-2002*, Reda 2002, wyd. Oddział ZK-P w Redzie, ss. 24

Estetycznie wydana książeczka (z wieloma kolorowymi zdjęciami) związana z jubileuszem oddziału ZK-P w Redzie. Jest to po Chojnicach, Gdyni, Gdańsku i Wejherowie minimonografia kolejnego oddziału tej największej organizacji regionalnej na Pomorzu. Obok zarysu dziejów pióra B. Brezy znajdujemy tu także wykaz ofiarodawców sztandaru oddziałowego oraz kompletny wykaz członków tegoż oddziału w minionym dziesięcioleciu.

Kazimierz Przybyszewski, *Ludzie Torunia Odrodzonej Rzeczypospolitej (1920-1939)*, Toruń 2001, wyd. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ss. 441

Dawno oczekiwany tom jednego z najlepszych znawców dziejów międzywojennego Torunia, a przy tym wybitnego pomorskiego biografisty (o autorze i jego dokonaniach pisze w *Przedmowie* J. Borzyszkowski). Książka zawiera 115 biogramów osób, których – jak napisał we *Wstępie* autor – „działalność zawodowa, publiczna i społeczna w dwudziestoleciu międzywojennym przyczyniła się do rozwoju miasta oraz osiągnięcia jego wysokiej rangi w skali regionu i kraju”. Każdy biogram został opatrzony zdjęciem bohatera oraz notą bibliograficzną. W sumie z książki wylania się bardzo interesujący portret zbiorowy elity pomorskiej stolicy okresu międzywojennego (widać tu np. bardzo wyraźne zróżnicowanie pochodzenia regionalnego i poglądów politycznych). Autor celowo założył, że zaprezentuje wyłącznie przedstawicieli społeczności polskiej, stąd brak w książce biogramów osób należących do mniejszości narodowych, które przecież były silnie obecne w życiu miasta. Być może w przyszłości ktoś pokusi się o uzupełnienie tego braku?

Tadeusz Gasztold, Wiktor Zybajło, Maciej Zybajło, *Miasto i gmina Czarne. Zarys dziejów*, Czarne-Człuchów 2001, wyd. Zarząd Gminy Czarne i Towarzystwo Miłośników Ziemi Człuchowskiej, ss. 324

Pierwsza w literaturze polskiej monografia mikroregionu Pomorza, który do tej pory był traktowany dość po macoszemu przez historyków (autorzy piszą o tym we wstępie). Składa się z pięciu części. W pierwszej przedstawiono okres od czasów najdawniejszych aż po upadek Rzeczypospolitej. Część druga omawia okres przynależności Czarnego do Prus i Niemiec, a więc do 1945 r. Następna część rozpoczyna się opisem walk o wyzwolenie Czarnego, a następnie przedstawia życie miasta w okresie PRL. Autorzy oprócz informacji syntetycznej w krótkich szkicach przedstawili także najważniejsze instytucje funkcjonujące na tym terenie. Część czwarta omawia okres transformacji ustrojowej. Niestety, jest to najslabszy fragment książki, a wiele spraw zostało tu potraktowanych bardzo pobieżnie. Wreszcie ostatnia część monografii obok fragmentu traktującego o nazwie i herbie miasta oraz wykazu bibliograficznego zawiera bardzo interesujący *Słownik historyczno-*

geograficzny gminy Czarne. Tu także znajduje się krótki zarys dziejów miasta w języku niemieckim, co wydaje się być bardzo dobrym pomysłem, zważywszy na kontakty z dawnymi mieszkańcami tego regionu. Całość uzupełniają liczne ilustracje oraz indeks osobowy i geograficzny.

***Spółeczeństwo w dobie modernizacji. Polacy i Niemcy w XIX i XX wieku. Studia ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Wajdzie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. R. Bäcker, M. Chamot, Z. Karpus, Toruń 2002, wyd. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ss. 444**

Księga pamiątkowa dedykowana jednemu z najwybitniejszych historyków pomorskich. Zawiera oprócz *Wstępu* autorstwa M. Chamota oraz bibliografii prac K. Wajdy 27 artykułów pogrupowanych w 5 działów: *Spółeczeństwo – gospodarka – psychologia; Niemcy – historia i jej widzenie; Relacje polsko-niemieckie w XIX i XX wieku; Pomorze i Wielkopolska; Historia Torunia*. Działy te oddają główne obszary zainteresowań badawczych K. Wajdy jako historyka (a dodajmy do tego, że jest on także jednym z „ojców założycieli” toruńskiej socjologii).

„Słupskie Studia Historyczne”, nr 8, Słupsk 2000, wyd. Pomorska Akademia Pedagogiczna, ss. 357

Tom zawiera 15 artykułów o zróżnicowanej tematyce obejmującej chronologicznie okres od starożytności po współczesność (z artykułów „pomorskich” warto zwrócić uwagę na tekst A. Czarnika, *Maxa Pechsteina Madonna z Łeby* oraz M. Hejgera, *Ludność niemiecka w Słupsku i okolicach po zakończeniu wysiedleń poczdamskich*). Ponadto są tu działy zawierające materiały źródłowe (zob. np. W. Skóra, *Sprawozdanie polityczne oficera polskiego wywiadu z terenu Pomorza Zachodniego za okres od 15.02 do 15.03.1936 roku*) oraz recenzje i polemiki.

„Czasy Nowożytne. Periodyk poświęcony dziejom polskim i powszechnym od XV do XX wieku”, t. 10, Toruń 2001, wyd. Fundacja „Pomerania” w Toruniu, ss. 203

Półrocznik toruńskiego środowiska historycznego, wspieranego przez autorów z innych ośrodków naukowych w Polsce. Prezentowany numer zawiera 11 artykułów zgrupowanych w 2 działach. W pierwszym, zawierającym materiały z konferencji *Wielka wojna północna 1700-1721* warto zwrócić uwagę na teksty B. Dybasia (*Wielkie miasta Prus Królewskich w dobie wojny północnej*) oraz S. Achremczyka (*Warmia i Prusy Książęce w dobie wielkiej wojny północnej*).

***Materiały do poznania regionalizmu słupskiego*, red. J. Cieplik, t. IV, Słupsk 2001, wyd. Słupskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne przy współudziale Krajowego Ośrodka Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury oraz Zarządu Okręgu Ligi Ochrony Przyrody, ss. 115**

Tom czwarty cyklu „*opracowań w zakresie poznania krajobrazu naturalnego i kulturowego Pomorza Środkowego oraz przyczynków do historii miejscowych społeczeństw i współczesnych zagadnień społeczno-regionalistycznych*” składa się z dziewięciu tekstów o zróżnicowanej problematyce (np. o regionalizmie pomorskim i jego ślupskim obliczu, o rozwoju uzdrowiska w Uście, pieszych szlakach PTTK w regionie ślupskim, o Dolinie Wieprzy i jej środowisku geograficznym i kulturowym, o damach zamku człuchowskiego czy o twórczości i osobowości Zbigniewa Zielonki). Bardzo cennym uzupełnieniem jest sporządzony przez J. Cieplicka wykaz stowarzyszeń społeczno-kulturalnych działających na terenie byłego województwa ślupskiego.

Samorząd gdański w latach 1991-2001, opracowanie zbiorowe, Gdańsk-Pelplin 2001, wyd. Wydawnictwo „Bernardinum”, ss. 159

Książka ukazała się z okazji dziesięciolecia odbudowy samorządu terytorialnego w Polsce. Na wstępie umieszczono tekst A. Januszajtisa pt. *Zamiast wspomnienia*. Następnie w części pierwszej znalazł się *Rys historyczny samorządu gdańskiego*, w części drugiej: *Gdańska samorządność w oczach prasy (1990 – 07.2001) Kalendarium*, a w części trzeciej zamieszczono zdjęcia dokumentujące pracę samorządu gdańskiego po 1990 r. Część czwarta zawiera pięć referatów wygłoszonych podczas jubileuszowej konferencji: J. Załęcki, *Kształtowanie się sceny politycznej w Gdańsku w ostatnim dziesięcioleciu (1990-2000)*; R. Nietupski, *Usługi komunalne w okresie transformacji gospodarczej i ustrojowej w latach 1990-2000*; M. Lisicki, *Gdańsk w Europie*; J. Boczon, *Gdańsk obywatelski, czyli jak wygląda sektor pozarządowy w naszym mieście*; J. Szomburg, *Szanse i zagrożenia w rozwoju gospodarczym*.

Zygmunt Szultka, Najstarsze modlitwy Kaszubów, Biblioteka „Szczecińskiego Informatora Archiwalnego”, Dokumenty Pomorza Zachodniego, z. 3, Szczecin 2002, wyd. Archiwum Państwowe w Szczecinie przy współpracy z Oddziałem Szczecińskim Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, ss. 57

Książka składa się z informacji wydawcy o genezie pracy oraz motywach jej zadedykowania ks. abp. K. Majdańskiemu oraz obszernego wprowadzenia wyjaśniającego nie tylko proveniencję źródeł, ale także przemiany w życiu religijnym Kaszubów na Pomorzu Zachodnim, w tym przede wszystkim rolę reformacji. Jednak najważniejsze w książce są same teksty religijne. Rozpoczyna je reprodukcja hymnu wielkanocnego pochodzącego z dzieła S. Krofeya z 1586 r. Potem następuje dwadzieścia tekstów zaczerpniętych z różnych źródeł, najczęściej mało znanych i słabo obecnych w pamięci historycznej Kaszubów. Wszystkie one dokumentują życie religijne tej społeczności oraz jej bogactwo duchowe. W czasie, gdy trwa proces wkraczania kaszubszczyzny w życie Kościoła katolickiego, warto sięgać po istniejące przykłady historyczne.

***O dziejach Nowej Cerkwi i jej szkoły*, red. J. Borzyszkowski, Pelplin 2001, wyd. Wydawnictwo „Bernardinum”, ss. 135**

Pierwsze obszerniejsze opracowanie poświęcone tej jednej z najstarszych wsi na Kociewiu. Składa się z trzynastu tekstów opatrzonych wieloma ilustracjami (także kolorowymi). Można tu znaleźć fragmenty poświęcone Nowej Cerkwi w *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego* czy też w dziele z 1928 r. pt. *Diecezja Chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*. Jest to także tekst pracy ks. A. Groszkowskiego o dziejach wsi, pozostający dotąd w maszynopisie. Kilka tekstów, jak mówi sam tytuł, poświęcono miejscowej szkole, w tym także jej patronce M. Konopnickiej.

***100 lat Archiwum Państwowego w Gdańsku. Katalog wystawy jubileuszowej 8 czerwca 2001 r.*, Gdańsk 2001, wyd. Archiwum Państwowe w Gdańsku, ss. 207**

W słowie wstępnym dyr. Archiwum A. Przywuska napisała, że autorzy wystawy pragnęli „przedstawić zwięzłą historię instytucji i jej zasobu oraz zasygnalizować znaczącą i różnorodną rolę bogatych zbiorów Archiwum państwowego w Gdańsku w dziejach Pomorza Gdańskiego”. Te intencje zresztą doskonale oddaje sam tytuł wystawy: *1000 lat Pomorza Gdańskiego w dokumencie archiwalnym. Dobra kultury Pomorza Gdańskiego wspólnym polsko-niemieckim dziedzictwem*. Książka zawiera oprócz słowa wstępnego i wykazu wszystkich umieszczonych na wystawie eksponatów także 154 reprodukcje dokumentów, map, ksiąg, rycin i fotografii. Całość została bardzo estetycznie opracowana i wydana na doskonałym poziomie edytorskim. W ten sposób nawet osoby, które nie mają kontaktu ze zbiorami archiwalnymi mogą zobaczyć w całej krasie, jak wspaniale pamiątki przeszłości są w nim przechowywane.

***Zdzisław Hynca, Kościół Błogosławionej Doroty i Kalwaria Żuławska w Elblągu*, Gdańsk 2000, wyd. Parafia Błogosławionej Doroty w Elblągu, ss. 175**

Książka traktuje o jednym z najpiękniejszych obiektów architektury sakralnej na Pomorzu. Autor w pierwszym rozdziale zaprezentował w syntetyczny sposób historię stosunków kościelnych na Żuławach. W drugim przedstawił historię zabytkowego kościoła ze wsi Kaczynos na Żuławach Elbląskich (wybudowany w latach 1705-1706), który został w latach 1981-1984 przeniesiony i zrekonstruowany w Elblągu. W tym rozdziale znajduje się także charakterystyka obiektu i opis jego wyposażenia. Kolejne rozdziały zawierają opisy Dworu Strömerów (obecnie plebania), prezentację Kalwarii Żuławskiej oraz biogram patronki parafii Błogosławionej Doroty z Mątów. Całość uzupełnia zakończenie, aneks „dla turystów i pielgrzymów”, *Pieśń pielgrzymkowa o św. Dorocie z Mątów z roku 1637*, bibliografia,

streszczenie w języku niemieckim oraz indeks nazwisk i miejscowości. Bardzo cenne w pracy są liczne zdjęcia czarno-białe i kolorowe.

Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor, red. P. Gliński, B. Lewenstein, A. Siciński, Warszawa 2002, wyd. Instytut Filozofii i Socjologii PAN, ss. 318

Książka jest pierwszą w literaturze polskiej tak wyczerpującą prezentacją problemów trzeciego sektora w naszym kraju. Składają się na nią artykuły wraz z zapisem dyskusji wokół nich toczonych w ramach konwersatorium pod tym samym tytułem działającym przez 5 lat w Zakładzie Społeczeństwa Obywatelskiego IFiS PAN. Teksty pogrupowano w sześciu działach: *Trzeci sektor w badaniach socjologicznych; Tradycje samoorganizacji społeczeństwa polskiego; Państwo, władza publiczna a trzeci sektor; Czy istnieje prawo do łamania prawa? Obywatelskie nieposłuszeństwo jako metoda działania obywateli; Finansowanie trzeciego sektora – stan obecny i kierunki rozwoju; Mocne i słabe strony trzeciego sektora*. Całość uzupełnia wykaz cytowanej literatury, wybrana bibliografia trzeciego sektora, słowniczek najważniejszych terminów oraz informacja o autorach. Książka ta powinna stać się lekturą obowiązkową każdego, kto w jakikolwiek sposób jest zaangażowany w pracę organizacji pozarządowych.

Historia w ruchu regionalnym, zebrał i wstępem opatrzył Anatol Jan Omelaniuk, Wrocław 2001, wyd. Rada Krajowa Regionalnych Towarzystw Kultury, Krajowy Ośrodek Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury, Dolnośląskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne i Ośrodek Regionalizmu Dolnośląskiego, ss. 168

Książka jest zbiorem tekstów o bardzo różnej proveniencji, ale jednocześnie prezentuje w bardzo interesujący sposób związki między uprawianiem historii a jej upowszechnianiem w działalności regionalnej. Pierwsze dwie części zawierają 9 artykułów, które wcześniej zostały wygłoszone podczas XVI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu w 1999 r. Warto tu zwrócić uwagę na teksty Z. Chmielewskiego o zachodniopomorskich badaniach regionalnych po II wojnie światowej oraz F. Mincera o „wpływie czynników pozanaukowych na wyniki badań regionalnych”. W trzeciej części książki zwraca uwagę art. T. Kulak: *O książkach z historii regionalnej (Uwagi o współczesnym piśmiennictwie regionalistycznym w aspekcie historycznym)*. Część czwarta poświęcona została historii w działalności towarzystw regionalnych. Składa się na nią 8 tekstów, wśród których brakuje odniesień pomorskich – tym bardziej warto się w przyszłości o nie pokusić.

Instytucje kulturalne i stowarzyszenia regionalne w nowych warunkach rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, red. S. Kunikowski, Wrocław

2000, wyd. Włocławski Towarzystwo Naukowe, ss. 195

Książka zawiera materiały z konferencji pod tym samym tytułem, jaka odbyła się we Włocławku w październiku 2000 r. w ramach przygotowań do Kongresu Kultury Polskiej. Zawarto w niej, oprócz odezwy programowej Kongresu, 8 artykułów, 8 komunikatów i doniesień oraz zapis dyskusji, wnioski z niej wynikające i wykaz uczestników. Choć zawarte tu teksty mają bardzo różny charakter (i poziom!) jest to jednak w sumie ciekawa i udana prezentacja problemów nurtujących środowisko animatorów kultury. Wyróżnić szczególnie należy syntetyczny i mający podsumowujące ambicje tekst S. Kunikowskiego pt. *Problemy społecznego ruchu naukowego w okresie transformacji po 1989 roku*, który zwrócił uwagę na rolę w rozwoju nauki polskiej tego ciągle niedocenianego i borykającego się z ogromnymi problemami sektora. Autor prezentuje tu zarówno podejście historyczne, jak i problemowe (zwraca uwagę na radykalną zmianę sytuacji stowarzyszeń naukowych w nowych warunkach, związaną z nowymi zasadami finansowania, zmianą pokoleniową, większą konkurencją w nauce, nowymi regulacjami prawnymi, kontaktami z zagranicą itp.).

Kościół w regionie, regionalizm w Kościele. Materiały z II ogólnopolskiego Zjazdu księży Regionalistów, Gietrzwałd 24-26.09.1999, Ciechanów 2001, wyd. Rada Krajowa Regionalnych Towarzystw Kultury, Krajowy Ośrodek Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury i Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze”, ss. 152

W sytuacji, gdy coraz częściej podejmujemy dyskusje nad obecnością treści związanych z kulturą regionalną w życiu Kościoła, książka ta powinna stać się lekturą obowiązkową dla każdego, komu bliska jest ta problematyka. Od razu trzeba też podkreślić, że z racji miejsca odbywania się konferencji przeważały w niej akcenty warmińskie i mazurskie (na 18 dzieł tekstów), ale nie zabrakło tu także akcentów kaszubskich (S. Krystyna Petke, *Regionalizm kaszubski w życiu religijnym na przykładzie parafii Żukowo*). Warto też zwrócić uwagę na teksty mające bardziej ogólny charakter, choćby ks. Henryka Skorowskiego, *Regionalizm w Kościele, Kościół w regionie*, czy ks. Leona Dyczewskiego, *Kultura a Kościół katolicki*.

Piotr Petrykowski, *Regionalne towarzystwa kultury wobec nowych wyzwań*, Ciechanów 2000, wyd. Rada Krajowa Regionalnych Towarzystw Kultury i Krajowy Ośrodek Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury, ss. 83

Zbiór studiów znanego toruńskiego działacza regionalnego i pedagoga, związanego z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika. Praca jest kontynuacją wcześniejszej rozprawy Petrykowskiego pt. *Stowarzyszenie kulturalne jako środowisko wychowawcze* i opiera się na wynikach badań nad towarzystwami

regionalnymi, prowadzonych w latach 1993-1999. Oprócz wstępu, zakończenia i bibliografii znajdujemy tu sześć szkiców, w których autor bywa nad wyraz krytyczny wobec polskiej rzeczywistości, w tym także wobec organizacji regionalnych (do czego ma prawo jako ich animator): *O polityce i ideologii, O demokracji, O młodzieży, O edukacji regionalnej, O kulturze ludowej i kulturze wsi, O edukacji regionalnej w stowarzyszeniach.*

Regionalne Towarzystwa Kultury w Polsce. Informator adresowy, Ciechanów 2001, wyd. Rada Krajowa Regionalnych Towarzystw Kultury i Krajowy Ośrodek Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury, ss. 237

Bardzo pożyteczna – zwłaszcza w obliczu niezwyklej dynamiki zmian – pozycja zawierająca informacje o 1228 organizacjach regionalnych działających w Polsce. Autorzy opracowania we wstępie zastrzegli się jednak, że nie jest to liczba kompletna – dotarcie do informacji o wielu organizacjach nie było możliwe i nie pomogły nawet kontakty z administracją samorządową, która powinna mieć kompletne wykazy wszystkich stowarzyszeń działających na danym terenie. Te zastrzeżenia są trafne, gdyż choćby rzut oka na wykaz organizacji w województwie pomorskim pokazuje, jak dalece niekompletna jest to lista (podano tu 45 organizacji w układzie powiatowym, z którego wynika, że np. w powiecie wejherowskim działa tylko jedna taka organizacja!).

Olga Baranowska, Pomorze Zachodnie – moja mała ojczyzna, Szczecin 2001 (wyd. 2 poszerzone), wyd. Wydawnictwo INES, ss. 191

To pierwszy podręcznik do nauczania historii regionalnej Pomorza Zachodniego w różnych typach szkół. Już samo pojawienie się tego typu książki sygnalizuje ważne procesy społeczne zachodzące w tym regionie, a przede wszystkim postępujący proces zakorzeniania w dziejach i kulturze Pomorza. Całość składa się z 58 krótkich rozdziałików, obejmujących nie tylko systematyczny wykład historii regionu, ale także informacje o jego środowisku przyrodniczym, o reformie administracyjnej w 1999 r. i o powstaniu województwa zachodniopomorskiego. Są tu także najciekawsze informacje o miastach i innych wybranych miejscowościach regionu oraz wybór podstawowej literatury. Oczywiście, jak na podręcznik przystało, książka jest opatrzona wieloma barwnymi ilustracjami, adnotacjami na marginesach (co warto zapamiętać, różnego rodzaju ciekawostki, objaśnienia ważnych terminów itp.), mapami i cytatami źródłowymi.

Wiktor Pepliński, Czasopiśmiennictwo kaszubskie w latach zaboru pruskiego. Aspekty programowe, publicystyczne i wydawnicze, Gdańsk 2002, wyd. Uniwersytet Gdański, ss. 219

Książka, będąca pierwszą częścią założonej prezentacji dziejów prasy kaszub-

skiej, obejmuje okres do wybuchu pierwszej wojny światowej. Składa się z sześciu rozdziałów: *Początki czasopiśmiennictwa kaszubskiego*; „Družba” – dodatek kaszubski do „Gazety Gdańskiej” 1905; „Mitteilungen des Vereins ür Kachubische Volkskunde” 1908-1913; *Geneza i główne nurty programowe i publicystyczne „Gryfa” 1908-1912*; *Sprawy organizacyjno-wydawnicze „Gryfa” i problemy jego twórcy*; *Krag „Gryfa” a powstanie Towarzystwa Młodokaszubów*. Każdy z rozdziałów opatrzony został ciekawymi ilustracjami, a całość dopełnia bibliografia i indeks osobowy.

Lata 1970-1980. Nowe perspektywy a realia na Pomorzu Zachodnim, red. H. Komarnicki, K. Kozłowski, Szczecin 2001, wyd. Uniwersytet Szczeciński i Archiwum państwowe w Szczecinie, ss. 360

Książka zawiera materiały z konferencji pod tym samym tytułem, która odbyła się na Uniwersytecie Szczecińskim w maju 2000 r. Zawiera ona 22 artykuły odnoszące się do tej newralgicznej w dziejach PRL-u dekady. Tematycznie odnoszą się one do bardzo zróżnicowanej problematyki. Obok artykułów o syntetycznym charakterze (autorstwa dwóch protagonistów A. Czubińskiego i A. Paczkowskiego) występują tu także teksty zajmujące się wybranymi sferami życia społecznego: szkolnictwem wyższym i nauką, gospodarką, oświatą, stosunkami państwo – Kościół, rozwojem Szczecina, funkcjonowaniem granicy, protestami robotniczymi itp. W sumie jest to ciekawa panorama przemian zachodzących w społeczności regionalnej w okresie gierkowskim.

Wrzesień 1939 roku i jego konsekwencje dla ziem zachodnich i północnych Drugiej Rzeczypospolitej, red. R. Sudziński, W. Jastrzębski, Toruń-Bydgoszcz 2001, wyd. Uniwersytet Mikołaja Kopernika oraz Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, ss. 449

Książka zawiera materiały z rocznicowej konferencji, która odbyła się w październiku 1999 r. w Bydgoszczy i Toruniu, a zorganizowana została połączonymi siłami historyków z tych dwóch ośrodków. 20 artykułów zostało pogrupowane w 3 częściach. Pierwsza odnosi się do problematyki *Ziem zachodnich i północnych Rzeczypospolitej w przededniu agresji niemieckiej oraz w trakcie kampanii wrześniowej w 1939 roku* (tu 7 tekstów, wśród których zwraca uwagę art. W. Rezmera, *Działania wojenne na Pomorzu w 1939 r. w historiografii niemieckiej*). Druga część nosi tytuł: *Wojna i okupacja na ziemiach polskich wcielonych do Trzeciej Rzeszy*. Tu warto zwrócić uwagę na podsumowujący, a jednocześnie dyskusyjny art. W. Jastrzębskiego, *Bilans rządów niemieckich na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy (1939-1945)*. I wreszcie część trzecia dotyczy *Likwidacji skutków polityki narodowościowej okupanta niemieckiego po zakończeniu II wojny światowej*. Są tu art. traktujące m.in. o deportacjach do ZSRR, o wysiedleniach Niemców, czy też o stosunku władz

polskich do problemu niemieckiej listy narodowościowej. Całość książki uzupełniają indeksy osobowy i nazw geograficznych.

Ryszard Michalski, *Uniwersalne wartości i konkretne zagrożenia. Polacy wobec świata w polskiej myśli społecznej i politycznej na Pomorzu w drugiej połowie XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, Toruń 2001, wyd. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ss. 109

Kolejna z serii prac toruńskiego historyka, opierających się przede wszystkim na materiale prasowym. Książka, oprócz bibliografii, indeksu nazwisk i streszczenia w języku niemieckim, składa się z dwóch zasadniczych części. W pierwszej autor omawia „Wartości” (pisze tu o piśmiennictwie polskim, koncepcjach pracy organicznej i myśli insurekcyjnej oraz o roli polskiej myśli społecznej i politycznej w procesie narodowotwórczym na Pomorzu). W drugiej zatytułowanej „Zagrożenia” mowa jest o wizerunku niemieckiego nacjonalizmu (od czasów Hohenzollernów, przez Republikę Weimarską aż po III Rzeszę), o nacjonalizmie rosyjskim, o widzeniu zagrożenia w socjalizmie i komunizmie, o wizerunku faszyzmu włoskiego, liberalizmu i autorytaryzmu w polskiej myśli społecznej na Pomorzu.

Katarzyna Weiss, „Swoi” i „obcy” w Wolnym Mieście Gdańsku 1920-1939, Toruń 2001, wyd. Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 401

Książka jest zmienioną wersją pracy doktorskiej autorki. Składa się z 5 rozdziałów: *Terminologiczna analiza kulturowych zagadnień swojskości i obcości; Prawno-społeczne usytuowania ludności polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku; Relacje polsko-gdańskie w ujęciu środowisk naukowych; Polskie postrzeganie działalności szkolnictwa w Wolnym Mieście Gdańsku; Działalność kulturalna Polonii gdańskiej; Obraz kontaktów polsko-gdańskich w Wolnym Mieście Gdańsku ukształtowany przez publicystykę polską*. W książce jest aneks (kilkanaście ilustracji), streszczenie w języku niemieckim, bibliografia i indeks osobowy.

Piotr Semków, *Polityka Trzeciej Rzeszy wobec ludności polskiej na terenie byłego Wolnego Miasta Gdańska w latach 1939-1945*, Toruń 2001, wyd. Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 215

Jest to pierwsza monografia poświęcona w całości polityce Trzeciej Rzeszy wobec ludności polskiej, przebywającej na terenie byłego Wolnego Miasta Gdańska w okresie wojennym. Składa się z siedmiu rozdziałów: *Wolne Miasto Gdańsk przed wybuchem wojny; Wojna polsko-niemiecka w 1939 r. i jej konsekwencje dla ludności polskiej na terenie Wolnego Miasta Gdańska; Miejsce Wolnego Miasta Gdańska w niemieckim systemie administracyjnym; Działalność administracyjna władz niemieckich wobec ludności polskiej w byłym Wolnym Mieście Gdańsku; Ludność polska w obliczu represji niemieckich; Niemie-*

ckie koncepcje narodowościowe w stosunku do ludności polskiej; Wpływ prowadzonej wojny na życie mieszkańców. Szczególnie ten ostatni rozdział wydaje się być interesujący, ponieważ dotąd życiu codziennemu w Gdańsku w okresie wojny w literaturze polskiej poświęcono bardzo niewiele miejsca. Pracę uzupełnia bibliografia, indeks osobowy oraz cenny aneks zawierający listę członków Polonii gdańskiej zmarłych w okresie wojny.

Grzegorz Strauchold, *Autochtoni polscy, niemieccy, czy... . Od nacjonalizmu do komunizmu (1945-1949)*, Toruń 2001, wyd. Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 260

Kolejna praca poświęcona skomplikowanym losom ludności autochtonicznej z ziem przyłączonych do Polski w 1945 r. Książka Składa się z 5 rozdziałów: *Powstające w kraju i na emigracji – na tle programów zmiany granic – wojenne koncepcje polityki wobec obywateli niemieckich polskiego pochodzenia; Polityka formułowana w ośrodku Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i tzw. Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej; Kształtowanie polityki ludnościowej w latach 1945-1946; Okres wielkich batalii politycznych i zjazdów ludności rodzimej; Polityka wobec ludności rodzimej w latach 1947-1949.* W książce zamieszczono także bibliografię i indeks osobowy oraz aneks źródłowy, zawierający dwadzieścia dokumentów lub ich fragmentów, odnoszących się do kwestii autochtonicznej.

„Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś”, t. 4, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2001, wyd. Gdańskie Towarzystwo Naukowe, ss. 183

Kolejny tom serii zawiera materiały wygłoszone podczas VIII już Sympozjum Dialektologiczno-Onomastycznego, które odbyło się w listopadzie 2000 r. w Gdańsku. Było ono poświęcone ks. Bernardowi Sychcie i jego twórczości. Książka zawiera trzynaście tekstów, odnoszących się do samej postaci ks. Sychty (J. Borzyszkowski, *Ks. Bernard Sychta w życiu codziennym*), do jego prac kociewskich (M. Pająkowska-Kensik, *Gwara w Weselu kociewskim Bernarda Sychty*), do jego dzieł kaszubskich (np. J. Treder, *Słownik Bernarda Sychty a dawne i współczesne zróżnicowanie kaszubszczyzny*) oraz do recepcji jego twórczości w badaniach naukowych (np. M. Klinkosz, *Słownik Bernarda Sychty w językoznawczych pracach magisterskich studentów UG*). Oprócz tego znalazło się tu kilka tekstów o bardziej ogólnym charakterze (np. H. Popowska-Taborska, *Rola geolingwistyki w dociekaniach etymologicznych*).

„Koszalińskie Zeszyty Muzealne”, t. 23, Koszalin 2001, ss. 240

Opóźniony, ale interesujący numer koszalińskiego pisma. W dziale „Etnografia” znajdujemy ciekawy artykuł U. Dalskiej-Sienkiewicz i J. Sienkiewicza o „ostatnim wiatraku w dawnym województwie koszalińskim”. W dziale „Historia”

znalazły się trzy artykuły (m.in. A. Fijałkowski, *Wybrane rody pomorskie i ich heraldyczne związki z Polską*). Dwa tekst znalazły się w następnym dziale „Historia Sztuki”. Pierwszy dotyczy secesyjnych drzwi w Koszalinie, drugi plastyki architektonicznej Joachima Utechta. W dziale „Muzealnictwo” zamieszczono tekst I. Skrzypka o dziejach muzeum w Nowogardzie. W ostatnim dziale obok sprawozdań muzeów z terenu Pomorza Środkowego znalazły się także cztery teksty dotyczące archeologii.

„Zeszyty Kulickie. Külzer Hefte”, nr 2, Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu. Aus der Geschichte des Christentums in Pommern, Kulice 2001, wyd. Akademia Europejska Kulice – Külz, ss. 325

Drugi numer Akademii Europejskiej z Kulic (dziś już w strukturach Uniwersytetu Szczecińskiego) przynosi materiały z międzynarodowej konferencji poświęconej chrześcijaństwu na Pomorzu, jaka odbyła się w Kulicach w październiku 2000 r. Znalazło się tu dziewięć referatów polskich oraz sześć niemieckich autorów (każdy opatrzone streszczeniem w drugim języku). Referaty dotyczyły m.in. takich kwestii, jak: pierwotne siedziby biskupów na Pomorzu, misje Ottona z Bambergu, przekształcenia parafii ze „słowiańskich” w „niemieckie”, niemiecka poezja religijna na Pomorzu, życie religijne w miastach hanzeatyckich, rola Johanna Bugenhagena, struktura Kościoła katolickiego na Pomorzu w XIX i XX wieku, działalność Dietricha Bonhoffera na Pomorzu itd.

„Szkice Człuchowskie”, nr 9-10, Człuchów 2000, wyd. Towarzystwo Miłośników Ziemi Człuchowskiej i Urząd Miejski w Człuchowie, ss. 139

Zeszyt składa się dwóch części. W pierwszej opublikowano trzynaście artykułów o zróżnicowanej problematyce (np. o dowódcach zamku człuchowskiego w czasie wojny trzynastoletniej, o szkołach w dobrach gemelskich, o zamku w Czarnem, o organizacji muzeum w Człuchowie itd.). W drugiej znalazły się recenzje, sprawozdanie z pracy Towarzystwa Miłośników Ziemi Człuchowskiej za lata 1999-2000 oraz nekrolog Tadeusza Gasztolda – historyka związanego z ziemią człuchowską.

„Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie”, t. 3 (za rok 2001), Bytów 2002, ss. 296

Najobszerniejszy z dotychczasowych numer pisma bytowskiego muzeum składa się z trzech części. W pierwszej zamieszczono dziesięć artykułów m.in. z dziedziny historii literatury (A. Kuik-Kalinowska, *Kobiety Remusa – kilka refleksji i uogólnień*), archeologii (I. Skrzypek, *Człuchowskie wzgórze zamkowe w świetle wykopalisk*), historii (M. Płoszczyńska, *Hugo Lemcke jako przedstawiciel szczecińskiej humanistyki przełomu XIX i XX w.*) oraz etnografii (np. K. Walczak, *Życie codzienne zachodniopomorskich rybaków*). Druga część nosi tytuł *Kaszubi wczoraj i dziś*. Znalazły się tu trzy artykuły będące efektem kontynuacji

projektu zainicjowanego przez śp. prof. Jadwigę Kucharską pt. *Dziedzictwo kulturowe Kaszubów w „Pomeranii” i w publikacjach etnograficznych* (koleje losu tego projektu przedstawiono we *Wprowadzeniu* do tej części, która została dedykowana pamięci J. Kucharskiej). A. Kwaśniewska napisała tekst o Kaszubach w badaniach etnograficznych, T. Sadkowski art. pt. *Historia i tradycja. Zbiorowa tożsamość Kaszubów*, a T. Siemiński i M. Kwaśkiewicz przedstawili raport: *Zmiany w transmisji i percepcji tradycji kaszubskiej na przykładzie Lipusza*. W ostatniej części pisma zamieszczono sprawozdanie z pracy Muzeum oraz *Rozmaitości o kulturowym obliczu miasta* autorstwa M. Kwaśkiewicza.

***Kaszubi wobec innych. Ku integracji europejskiej*, red. T. Linkner, Pelplin 2002, wyd. Wydawnictwo „Bernardinum”, ss. 158**

Książka zawiera materiały z konferencji pod tym samym tytułem, która odbyła się w listopadzie 2001 r. w Kościerzynie. Składa się na nią 12 tekstów, które można podzielić na trzy grupy. Pierwsza dotyczy problemów o charakterze ogólnym (np. B. Dziemidok, *O potrzebie tożsamości zbiorowej oraz jej perspektywach i zagrożeniach w epoce globalizacji i integracji* czy Z. Borowik, *Kościół wobec globalizacji*). Druga grupa dotyczy wprost problematyki kaszubskiej (np. J. Samp, *Kaszubskie i pomorskie tropy Żyda Wiecznego Tułacza* czy T. Linknera, *Aleksandra Majkowskiego Niemcy z wojennych przeżyć i literackiej fikcji*). Wreszcie w trzeciej grupie można by umieścić teksty traktujące o problemach kościerskich (np. Z. Czucha, *Rozwój miasta Kościerzyny w aspekcie integracji europejskiej*).

***Dzieje Kartuz, t. 2*, red. M. Widernik, Kartuzy 2002, wyd. Gmina Kartuzy oraz Spółka Wydawnicza „Remus”, ss. 449**

Książka ukazała się w trzy lata po wydaniu tomu pierwszego. Składają się na nią teksty czterech autorów: M. Widernika (*Lata Drugiej Rzeczypospolitej*), R. Kuppera (*Oświata, kultura i ruch wydawniczy 1918-1939*), B. Hajduka (*Kartuzy i powiat w latach 1939-1945*) oraz E. Koko (*Okres PRL 1945-89*). Do tego dochodzi aneks poświęcony najważniejszym wydarzeniom w Kartuzach w latach 1989-2000, opracowany przez P. Szubarczyka oraz bibliografia i indeksy.

***Marian Fryda, Bukowo i Mosiny wczoraj i dziś (1352-2002)*, Człuchów 2002, wyd. Muzeum Regionalne w Człuchowie, ss. 166**

Kolejna książka znanego człuchowskiego historyka i regionalisty, tym razem poświęcona dziejom dwóch wsi położonych w pobliżu Człuchowa. Składa się z czterech rozdziałów: *Najdawniejsze dzieje Bukowa i Mosin, Pod władzą polskich królów, W granicach państwa pruskiego* oraz *Bukowo i Mosiny po II wojnie światowej*. W aneksie zawarto tłumaczony na język polski dokument lokacyjny Bukowa z 1352 r. O innych wykorzystanych źródłach i literaturze informuje

bibliografia. Na końcu zamieszczono aneks fotograficzny, zawierający kilkadziesiąt zdjęć, reprodukcji map, szkiców, dokumentów archiwalnych itp.

***Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Księga Pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera*, red. A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm, Poznań 2002, wyd. Wydawnictwo Naukowe UAM, ss. 714**

Księgę podzielono na 4 części, korespondujące z głównymi obszarami zainteresowań jubilata (*Wiek XIX; W wieku XX; Lata międzywojenne; II wojna światowa i po niej*). Wśród 60 artykułów znajduje się kilka zahaczających o problematykę pomorzoznawczą, przykładowo art. J. Borzyszkowskiego, *Memoriał w sprawie Kaszub sprzed 75 lat a relacje polsko-niemieckie* czy też M. Mroczi, *Ograniczenie swobód ludności Prus Zachodnich w latach I wojny światowej*.

Miloš Řezník, *Pomoři mezi Polskem a Pruskem. Patriotismus a identity w Královských Prusech v době dělení Polska*, „Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Monographia CLVII”, Praha 2001, wyd. Nakladatelství Karolinum, ss. 175

Książka jest rozszerzoną wersją pracy doktorskiej obronionej na Uniwersytecie Karola w Pradze w 1999 r. Zajmuje się ciągle zbyt mało rozpoznaną problematyką tożsamości społeczeństwa stanowego w Prusach Królewskich w przełomowym okresie włączania tego regionu w struktury państwa pruskiego. Praca dzieli się na 8 rozdziałów, które traktują kolejno o Prusach Królewskich, ich genezie i losach w okresie Rzeczypospolitej Szlacheckiej, o terytorialnym, stanowym i historycznym wymiarze tożsamości mieszkańców Prus Królewskich przed 1772 r., o patriotyzmie wielkich miast pruskich, o przemianach tożsamości zachodnio-pruskiej po rozbiórce Polski, o Elblągu po 1772 r., o kształtowaniu się patriotyzmu warmińskiego i wreszcie w rozdziale podsumowującym o problemie tożsamości narodowej i etnicznej. Na końcu zamieszczono bibliografię, konkordację nazw geograficznych, kilka ilustracji oraz streszczenia po niemiecku i polsku.

***Krajobrazy Ziemi Świeckiej*, red. J. Pająkowski, Świecie 2001, wyd. Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły, ss. 203**

Bardzo estetycznie wydana praca łącząca w sobie opis walorów kulturowych i przyrodniczych Ziemi Świeckiej. Wśród zamieszczonych tu 13 artykułów warto zwrócić uwagę na art. J. Pająkowskiego i G. Frantza, *Osadnictwo ołęderskie*, J. Luterek-Cholewskiej, *Walory krajobrazowe* oraz S. Mularza i T. Zdybickiego, *Możliwości wykorzystania danych cyfrowych w ochronie przyrody*. Cała książka została opatrzona dziesiątkami kolorowych zdjęć, licznymi mapami, szkicami, rycinami i wykresami statystycznymi.

Shirley Mask Connolly, *Pioneers in Canada's. First Polish Settlement*, Vol. 1, ss. 91

Kolejna praca kanadyjskiej historyczki o kaszubskich korzeniach. Książka składa się z dwóch części: „*Man of Iron*” – *Leon Ostrowski, Wilno's First Blacksmith*; „*Woman of Fibre*”, *the Rosalia Libera Story*. Do drugiej części dodano cztery appendyksy, odnoszące się do genealogii rodów Ostrowskich i Liberów oraz przodków Romana Afelskiego i Franka Shulista. Do tego dodano bibliografią oraz bardzo cenne i interesujące zdjęcia pochodzące ze zbiorów rodzin Kaszubów kanadyjskich.

***Pomorzec – okno na świat. Studia z dziejów XIX i XX wieku*, red. A. Paner, M. Kosznicki, Gdańsk 2002, wyd. Uniwersytet Gdański, ss. 337**

Księga poświęcona prof. Mieczysławowi Widernikowi (o jego pracy zawodowej i życiu traktuje pierwszy rozdział, obok którego załączono bibliografię prac M. Widernika). Wśród pozostałych 20 artykułów autorstwa gdańskich historyków warto m.in. zwrócić uwagę na teksty R. Wapińskiego (*O Pomorzu jako przedmiocie badań*), T. Stegnera (*Polscy letnicy nad Bałtykiem w XIX i na początku XX wieku*) czy M. Mroczi (*Kwestia obrony militarnej Pomorza w latach 1920-1926*).

Edward Breza, *Florilegium Linguisticum. Wydane z okazji siedemdziesięciolecia urodzin*, red. J. Treder, A. Lewińska, Gdańsk 2002, wyd. Uniwersytet Gdański, ss. 368

W pierwszej części zamieszczono życiorys jubilata, bibliografię jego prac od 1993 r. oraz wykaz magistrów, licencjatów i doktoratów przygotowanych pod jego kierunkiem. Następnie przedrukowano 49 artykułów autorstwa E. Brezy, przy czym zostały one pogrupowane w sześć działów: *Dialektologia*, *Toponomastyka*, *Antroponomastyka*, *Dydaktyka*, *Kultura języka* oraz prace popularnonaukowe. W ten sposób otrzymaliśmy nie tylko nieocenioną pomoc (nie trzeba będzie już docierać do ciekawych, ale rozproszonych artykułów), ale także interesujący portret intelektualny jednego z najwybitniejszych kaszuboznawców.

Regina Osowicka, *Bedeker wejherowski*, Gdańsk 2002, wyd. Oficyna Czec, ss. 440

Nowa, poprawiona i rozszerzona wersja popularnego nie tylko w Wejherowie bedekera. To prawdziwa kopalnia wiedzy o „świętym Wejherowie” i ludziach z tym miastem związanych. Książka bogato ilustrowana (także zdjęcia kolorowe) oraz estetycznie wydana. Szkoda tylko, że autorka zrezygnowała z zamieszczenia na końcu podręcznej choćby bibliografii.

Helmut Graumann, *50 berühmte Deutsche aus Pommern*, Berlin 2000, wyd. Frieling, ss. 111

Zbiór 50 krótkich biogramów osób zasłużonych i związanych z Pomorzem (Przedpomorzem i Pomorzem Zachodnim), w większości nieznanych szerszemu gronu Polaków, a nawet w kręgach historyków regionu dość słabo rozpoznanych. Są tu pisarze, malarze, wynalazcy, naukowcy, aktorzy, przedsiębiorcy, lekarze itd. Wśród prezentowanych tu osób znaleźli się m.in. Caspar David Friedrich, Ernst Moritz Arndt, Paul Nipkov czy Alfred Döblin.